

Партије и државе тих првих послератних година налазила се једна те иста група од десетак истакнутих бивших партизанки; друго, у ту групу се тешко улазило; треће, осим ретких чланица те групе које су обављале високе партијске и државне послове (Митра Митровић, Спасенија Бабови, Вида Томшич), већина није имала озбиљнији утицај на друштвени живот; четврто, највећи број бивших партизанки преузео је прве радне обавезе у мирнодопским условима и ту углавном остао, да би после неколико година оформио породице, што је у потпуности апсорбовало њихово време; пето, бивше партизанке су биле посебна и повлашћена група, и као такве имале бројне привилегије и сл.

У раду је пажња посвећена и питању репресије над бившим партизанкама које су се определиле за Резолуцију Информбироа. Ауторка указује да су оне представљале мали део те кажњеничке групације, у складу са њиховом присутношћу у телима Партије. Показује и да је честа појава била да су осуђиване само зато што су им мужеви, браћа или пријатељи били осуђени.

Уколико бисмо једном реченицом могли да изведемо закључак, онда би се он сводио на следеће: првобитан талас друштвене еманципације после рата био је резултат општих друштвених кретања после рата (формално, законодавно изједначавање жена и мушкараца), али је активност бивших партизанки била, како то закључује и ауторка, њен важан и, можда, највидљивији облик.

На крају, желимо да укажемо и на два прилога, који ће, верујемо, бити веома занимљиви и другим истраживачима. Један се односи на упитник који је ауторка користила приликом интервјуа, а други на примере интервјуа које је водила са Хертом Хас, Браниславом Браном-Перовић Нешковић и Невенком Петрић-Лалић.

Мр Наташа МИЛИЋЕВИЋ

Миомир Гаталовић,
*Дарована слобода. Партија и култура
у Србији, 1952–1958,*

Институт за савремену историју, Београд, 2010, стр. 350

За истраживаче, поготово историчаре, проучавање културе у прошлости представља веома „склизак“ терен, с обзиром да је култура, њени аспекти и утицаји, теоријски до краја недефинисан појам, пун контроверзи и различитих поимања. Имајући ово у виду, пред истраживача ове проблематике поставља се сложен, али и веома изазован задатак. Мр Миомир Гаталовић (1981), истраживач-сарадник у Институту за савремену историју, прихватио се овог захтевног посла. Као плод Гаталовићевог истраживачког рада на магистарској тези пред нама је књига *Дарована слобода. Партија и култура у Србији 1952–1958*. Књига је изашла као део пројекта *(Не)успешна интеграција-(не)довршена модернизација: међународни положај и унутрашњи развој Србије и Југославије 1921–1991*, Института за савремену историју, а који финансира Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије.

Зашто „Дарована слобода“? Објашњавајући наслов књиге, аутор напомиње да „наслов дела упућује на анализирање свих утицаја које је КПЈ (СКЈ) у наведеном периоду могла имати на културу и културна збивања у Србији“, али и сугерише на апсолутну власт Партије, односно државног врха, у земљи која „дарује“ одређене уступке друштву, па и саму слободу, у овом случају у области културе. Хронолошки, аутор је своју тему сместио у педесете године, тачније између два конгреса КПЈ (СКЈ), Шестог (1952) и Седмог (1958). Ова монографија представља својеврсни наставак истраживања професора Љубодрага Димића о агитпроповској фази послератне културне политике у Србији (видети: Љ. Димић, *Агитпроп култура-Агитпроповска фаза културне политике у Србији 1945–1952*. Београд 1988). Зарад бољег сагледавања проблема, аутор се ослонио на богату литературу која обрађује различите аспекте друштва и политике у вези са овим периодом. Истраживање је обављено у низу водећих архива у земљи (Архив Југославије, Архив Србије, Историјски архив Београда, Архив САНУ), а коришћен је и корпус мемоарских извора: Милована Ђиласа, Владимира Дедијера, Светозара Вукмановића Темпа, Моше Пијаде и др, као и завидан број наслова из периодике и штампе.

Уводни део књиге бави се културним и друштвеним приликама у Србији и Југославији у првих пет година после Другог светског рата. Поред свеукупне тешке реалности у којој се земља нашла у то време, култура је на неки начин представљала „луксуз“ за који опште друштвено стање није могло да преузме одговорност. Ваљало се, пре свега, изборити са великим процентом неписмености становништва. Зато је у што краћем року требало отворити нове школе и по убрзаном систему вршити описмењавање. Позоришта, музеји, библиотеке, галерије, архиви, Београдски универзитет чекали су да поново прораде. Власт и КПЈ су одмах изашли са амбициозним програмом обнове и изградње на пољу културе: обнова старих и отварање мреже нових културно-просветних установа, обнављање радиодифузне мреже, стварање филмске индустрије, подизање домова култура, читаоница, биоскопа, рад на стручном, идејном и политичком васпитавању маса, посебна брига и пажња за културни рад у руралним срединама, спровођење идеолошког програма марксизма-лењинизма, ликвидација власничких односа у културним делатностима, ширења идеолошке пропаганде путем штампе итд. У првим послератним годинама изграђивао се један ригидни идеолошки систем по угледу на СССР. Тај процес је неминовно захватио и културу. Гаталовић наводи низ примера обрачуна са „буржоаским“ и „реакционарним“ представницима културе, идеологизације, форсирања „подобних“ људи, селектирања дела и аутора у области науке, књижевности, позоришта и осталих грана уметности. Посебан сегмент представља анализа деловања Апарата агитације и пропаганде (Агитпроп) и Министарства просвете НР Србије. У уводном делу обухваћен је и период после резолуције Информбироа 1948. године и сукоба са СССР-ом, у којем је дошло до радикалне промене схватања идеолошких, друштвених и културних образаца.

После сукобљавања са СССР-ом, југословенски политички врх је одлучио да начини идејни, политички и културни „заокрет“ у односу на дотадашњу праксу. Са овим периодом „афирмације југословенског политичко-револуционарног искуства“ и независне политике, аутор започиње прво поглавље које носи наслов: *Културни узлет социјалистичке демократије у Србији 1952–1953*. Најпре су обра-

ђени „друштвени, културни и партијски капацитети Србије“ у овом периоду. Промена положаја уметника, процес децентрализације, деетатизације, па и деидеологизације у области културе, мултидисциплинарно отварање према Западу, али и анализа првредно-политичке ситуације, потрошачког друштва, школства итд, само су неке од тема обрађених у првом делу поглавља. Посебно потпоглавље је посвећено Трећем конгресу Савеза књижевника Југославије и Шестом конгресу КПЈ (СКЈ) 1952., и анализама њихових одлука и последица на друштво и културу (стр. 64–79). У наредним годинама остварен је низ потеза повезивања југословенске и српске културе са западном, као и отварање и представљање Југославије на Западу. Иновације у ликовној и филмској уметности, књижевности, покретање нових часописа (НИН, Политикин забавник), жива културна размена са иностранством, део су овога времена. Наравно, све наведене појаве нису могле проћи без будног надгледања и контролисања од стране Партије. Тако је дошло до критике дела о Његошу Исидоре Секулић од стране тада једног од најмоћнијих људи власти Милована Ђиласа и сличних појава. Колико је тадашња власт разумевала културне утицаје са Запада најбоље се види из једног занимљивог интервјуа Владимира Дедијера са Јосипом Брозом Титом. Када је упитан шта мисли о цезу, Тито одговара да то за њега „није музика, него галама“ (стр. 99–100). У 1953. години дошло је због спољнополитичких промена до „ревизије“ и преиспитивања демократских тенденција усвојених и подстицаних после сукоба са СССР-ом и Шестог партијског конгреса. Завршне странице првог поглавља посвећене су овом процесу и његовом утицају на културне прилике у земљи.

Друго поглавље под насловом *Страх од ретроградних тенденција партијске културне политике у Србији 1954–1955*, отпочиње анализом културних прилика у сенци познатог „случаја“ Милована Ђиласа. Наиме, Милован Ђилас је био једна од најутуцајнијих политичких личности тога доба, човек из самог „врха власти“. Његово деловање било је углавном у домену идеологије, просвете и културе и важио је за водећу личност у процесу дестаљинизације и демократизације система и културе почетком педесетих година. Смењивање Милована Ђиласа са свих функција 1954. године произвело је велики одјек у домаћој и светској јавности и представља симболичан „раскид“ власти са праксом демократизације друштва. После ових догађања, нова „културна парадигма“ у Србији постављена је у одлукама Трећег конгреса Савеза комуниста Србије 1954. Већ тада се јављају „струје“ међу српским комунистима (либерлистичко и догматско крило), иступање Добрице Ћосића са својим ставовима итд. Међутим, ставови са конгреса су ипак чврсто дефинисали културну политику у Србији за дужи период. Наредне странице нам доносе хронику културних догађања у наредне две године: анализа позоришних репертоара, књижевне продукције, тајних интелектуалних кружока, књижевно-интелектуалних „инцидената“ (случај Бранка Ћопића) итд.

Треће и завршно поглавље ове монографије носи назив *Развејавање снова о већој слободи културе у Србији 1956–1958*. Међузависност културне политике и спољне политике представљена је у првом делу овог поглавља. Аутор детаљно прати промене у културној политици у светлу најважнијих догађаја у 1956. години: XX конгреса КПСС и Мађарске револуције. То је раздобље нормализације односа са СССР-ом и уравнотеженије културне политике. Културне појаве и садржаји су

били богати: општа професионализација уметности, емитовање првог експерименталног телевизијског програма, појава првих критика новог музичког правца рокенрола, гостовање славних светских уметника, полемике „реалиста“ и „модерниста“ у часописима *Савременик* и *Дело* итд. У наредној години власт је одустала од „ширих акција описмењавања на селу и концентрисала се на радничку класу у градовима“. Култура је тако наставила да се развија у Србији својим током, у светлу „дароване слободе“, а аутор са Седмим конгресом СКЈ (1958) ставља тачку на ову причу.

Монографијом *Дарована слобода. Партија и култура у Србији 1952–1958*, Миомир Гаталовић српској историјској науци „дарује“ вредно научно дело. Резултати истраживања у овој књизи доприносе јаснијем сагледавању не само историје културе назначеног периода, него и свеукупних политичких догађања и целокупног духа времена педесетих година у Југославији. Можемо рећи да ће ово дело подстакнути нове идеје у нашој научној јавности за истраживање овог периода прошлости, или, надамо се, наставак повести о историји културе у Србији.

Александар В. МИЛЕТИЋ

Александар Животић,
Југославија, Албанија и велике силе (1945–1961),
Архипелаг/ИНИС, Београд, 2011, стр. 750

Тема истраживања и изучавања дипломатских и међудржавних односа представља веома важан сегмент историографије, али и врло захтеван и сложен посао, пре свега због комплексности и слојевитости самих појава и процеса. Једна од таквих тема је и област изучавања односа балканских држава у периоду после Другог светског рата. Као резултат истраживања (докторске дисертације) у оквиру поменуте области је и књига др Александра Животића *Југославија, Албанија и велике силе (1945–1961)*.

Употребимо речи самог аутора које нас уводе у срж тематике: „Између 1945. и 1961. југословенско-албански односи су пролазили кроз неколико фаза које одликују различити видови међусобне сарадње, сукобљених ставова и перцепција, визура и улоге великих сила и обостраног сагледавања перспектива међудржавних односа“. Наведена проблематика, као и садржај књиге, подељени су на следећи начин: *Предговор*, *Увод*, *Интензивно савезништво (1945–1947)*, *Преиспитивања и сумње (1947–1948)*, *Сукоб (1948–1954)*, *Покушај нормализације односа (1954–1956)*, *Нова конфронтација (1956–1961)*, *Закључак*, *Библиографија*, *Индекс имена*, *Summary*, *О аутору*.

У *Предговору* аутор се најпре бави општим оквирима теме („Интерпретативни оквири“) где поставља низ питања у вези са проблематиком југословенско-албанских односа, односа великих сила према двема државама, као и политичких ставова других балканских држава и истакнутих личности. Даље, аутор пажњу посвећује детаљној анализи извора и литературе и историографије („Историографија неразумевања. О изворима и литератури“). На крају предговора аутор се захваљује особама које су му биле од кључне и важне помоћи приликом израде овог дела. Анализирајући садржај детаљно објашњеног списка извора и литературе конста-